

posebno dokumentarno vrednost in vizualno privlačnost. Največ je odtisov pečatov, nadalje podpisov ter slednjič fotografij nagrobnikov iz zgodnjega novega veka, od katerih jih nekaj prikazuje tudi pokojnike, tj. ptujske meščane in njihove družinske člane. V upodobitvah se predstavijo ljudje iz krvi in mesa, prikazani v sodobnih oblačilih in v vsej svoji minljivi pomembnosti. Končno so tu še napisi na portalih hiš z vklesanimi inicialkami lastnikov, letnicami zgraditve ali prenove in likovnimi prikazi gospodarjeve poklicne dejavnosti. Ohranjeni hišni portali so zdaj zaživel v svoji izpovedni celovitosti, potem ko so nekateri doslej razkrivali le inicialke in drugi imena, oboje pogosto brez časovne komponente. S podpisom, pečatom in portalom, datiranim in z lastnikovima inicialkama, je dokumentiran samo usnjar Janez Krstnik Dröschinger, čigar hiša je bila zgrajena ali obnovljena prav v letu uničujočega požara 1684.

Odveč je poudarjati, kako mimo obravnavane monografije ne bo mogel noben raziskovalec ptujske zgodovine in kakšne odgovore lahko Zadravčev priručnik nudi zvedavemu ljubitelju mestne preteklosti, če ga le zna prav izprašati in obračati v rokah. Dejan Zadravec, ki v slovenskem zgodovinopisju in arhivistiki že dolgo ni neznano ime, je lokalno in slovensko zgodovino obogatil z delom, ki bo še lep čas kažipot tovrstnim in podobnim obravnavam starejše preteklosti mest slovenskega pa tudi širšega prostora.

Boris Golec

IVO IN SLAVKO GOLDSTEIN:
TITO. Uredila Aleš Učakar in dr. Zala Mikeln, prevedla Maja Novak in Andrej E. Skubic, prva slovenska izdaja, Založba Modrijan, Ljubljana 2017, 1072 str.

Slovenske knjižne police so bogatejše za zajetno knjigo izpod peresa očeta in sina, *Slavka in Iva Goldstein*, s kratkim in preprostim naslovom *Tito*. Gre za književno delo, ki je vredno pozornosti in skrbnega branja, saj kljub temu, da avtorja ne odkrivata »tope vode«, prinaša vrsto dokumentiranih trditev in zaključkov, ki so bili doslej ali neznan ali pa premalo poudarjeni. Knjiga ne prinaša ničesar povsem novega, ampak korektno dopolnjuje ali celo koristno ponavlja mnoga doslej izdana tovrstna dela. Njena dodana vrednost je avtorska poštenost, saj oba pisca ne idealizirata lika pokojnega jugoslovanskega predsednika Josipa Broza, temveč v maniri dobrih poznavalcev materije in virov nizata njegovo biografijo in uravnoteženo in kritično izpostavlja ta vzpone in padce brez olepševanja in ideološke navlake, pri čemer poskušata biti pri vrednostnih sodbah nekaterih Brozovih dejanj previdna, saj pošteno poudarjata, da nekaterih trditev, ki jih prinaša poplava novodobne kritike jugoslovanskega maršala, ni mogoče potrditi ali dokazati, ker arhivskih dokumentov o tem vsaj za zdaj še ni. Morda bodo prišli na plano in šele takrat bo mogoče verodostojno govoriti tudi o vseh očitanih odklonih in popolni osebni odgovornosti tega velikega državnega in partijskega voditelja, ki ga zgodovinopisje kljub kritikam uvršča med največje osebnosti novejše svetovne zgodovine.

Avtorja v obširnem predgovoru zelo enostavno zapišeta, da v tej knjigi sledita nenavadni Titovi življenjski poti, »vendar hkrati postavljava nekatera vprašanja, na katera bi tudi sama težko našla odgovor«. V Titovi biografiji se prelamljajo vsa ključna vprašanja zgodovine jugoslovanskih narodov kot tudi zgodovine Jugoslavije od tridesetih let 20. stoletja do njegove smrti leta 1980 in celo časa po njej. Tukaj se lahko strinjamo z njuno trditvijo, da ta vprašanja in dileme »zadevajo vse nas, ki smo v Titovem obdobju živeli na ozemlju nekdanje Jugoslavije«. Njuno delo temelji na množici dokumentov, virov in literature, tudi slovenskih avtorjev, še zlasti dr. Jožeta Pirjevca, in se dobro opira na novejšo ugotovitve, upošteva joč zdaj že zavržene ocene nekaterih starejših Titovih biografov. Med njimi moramo vsekakor omeniti Vladimirja Dedijera, ki je prvo različico Titovega življenjepisa objavil davnega leta 1953, torej v času, ko se je Tito razšel z enim najtesnejših vojnih tovarišev, Milovanom Đilasom. Dedijer je skupaj s svojimi sodobniki pač pisal v času, ko še ni bilo znamenj popolnega razpada komunistične Jugoslavije, in ko je bilo o tem govoriti na glas smrtno nevarno. Dedijer in ostali takratni avtorji niso imeli pred očmi propada treh najpomembnejših sestavin celotne Titove politike – socializma, Jugoslavije in neuvrščenosti. Zato se lahko in najbrž celo moramo strinjati z avtorjema, da »je danes temeljno vprašanje o Titu, kakšen je naš današnji odnos do njegovega dela, zdaj ko so tri njegove poglavitne sestavine propadle«. Vnovič izpostavljata tudi prevladujoča mnenja o Titu v svetovnem zgodovinske in ilustrativno omenjata samo nekaj av-

torjev. Tudi tistih, ki o Titu niso imeli najboljšega mnenja, a so vseeno priznavali, da je bil »prvi disident iz povojnega komunističnega bloka, človek, ki je prvi prebil železno zaveso in se edini enako uspešno boril najprej proti Hitlerju, nato pa še proti Stalinu«. V knjigi nas avtorja v posebnem poglavju pronicljivo spomnita na Titov odločni »ne« Stalinu leta 1948 in ob tem ne skoparita z dejstvi o brutalnem notranjem spopadu jugoslovanskih komunistov s »tovariši«, ki so ostali zvesti Stalinu. Velika večina teh je v dobršnem delu okusila strahote komunističnega taborišča Goli otok. Kot informburojevci pa so bili deležni nadzora UDV tudi po prestani kazni. O tem temnejšem poglavju lahko preberemo marsikaj sicer že znanega, a z dodatki novejših ugotovitev in ocen, zlasti o številu smrtnih žrtev, ki naj bi jih ne bilo več kot 400. A tudi to je bilo preveč, sploh ker naj bi Tito nasprotoval usmrčitvam »*tovarišev, ki so skrenili s poti*«, zagovarjal je njihovo »prevzgojo«. Za Goli otok pa je seveda še kako vedel. Skratka, knjiga nam prinaša precej svežo podobo o Josipu Brozu kot zagorskem revnem fantiču, ključavničarju, sindikalnemu funkcionarju, zdmskemu »fremterju«, avstro-ogrskem vojaku na vzhodni fronti, ujetniku v Rusiji, obrobni revolucionarju in o kasnejšem ne ravno pomembnem funkcionarju ilegalne KPJ. Hkrati nas spomni na njegovo upornišтво konec 20. in v 30. letih 20. stoletja, in njegov nagli vzpon na hierarhični partijski lestvici, ključno z moskovskim obdobjem in s Stalinovimi čistkami. To obdobje naj mu ne bi bilo v posebno čast, saj mu mnogi novodobni pisci očitajo krvave roke in sodelovanje pri pogromu nad vodilnimi jugoslovanskimi

komunisti v letih 1937 in 1938. Kot ob tem dodajata Ivo in Slavko Goldstein, »do danes dostopni arhivski dokumenti niso potrdili ocen, da je Tito sodeloval z OGPU ali Obveščevalno službo Rdeče armade«. Hkrati pa dodajata, da je mogoče trditi, »da je celotna zgodba o Titovem novačenju in vsem, kar se nanaša na njegovo sodelovanje z NKVD, zasnovana na domnevah in hipotezah. ZNKVD je Tito priložnostno sodeloval, vendar ne kot zaupnik, temveč na drugih ravneh. Res pa je, da se je strinjal z likvidacijami in smrtjo svojih tekmecev, ki jih je izvajal NKVD v okviru Stalinskih čistk. Smrti ni sam zakrivil, a kot zvest vojak partije se je z likvidacijami sprijaznil in jih celo pohvalil. Ta pohvala zločinov nad bližnjimi sodelavci in drugimi tovariši v vodstvu KPJ je eden od največjih, po mnenju nekaterih celo največji moralni madež na več kot pol stoletja dolgi življenjski in politični poti Josipa Broza«. Na podoben način pišeta tudi o drugih poglavjih iz Titovega vojnega in povojnega delovanja v času nastanka povojne socialistične Jugoslavije. Pri tem ne skoparita z ocenami o njegovem zasebnem življenju, o »življenju na veliki nogi«, o njegovih konjičkih in hobijih ter seveda o državnem in partijskem delovanju. Posebno poglavje namenjata JLA, ki je bila »Titov otrok« in je bila najbolj zvesta in trdna podpora Titovega režima. Skratka, biografija je celovita pripoved o Josipu Brozu od rojstva do smrti, z mnogimi svetlimi in tudi temnejšimi poglavji iz njegovega bogatega življenja in političnega delovanja. Brez olepševanja ali zanikanja osebne krivde za mnoge napake zlasti med NOB, ko je kot vojaški poveljnik naredil tudi nekaj velikih napak, ki jih je celo priznal.

Naj omenimo samo Užiško republiko 1941, ko je sprejel frontalni spopad, ki se je izkazal za usodno napako. Za razliko od mnogih posplošenih trditev o njegovi osebni odgovornosti za povojne poboje avtorja opozarjata, da Tito ni odobral tega, kar se je zgodilo po končani vojni 1945, ko so vojaške enote prezrle njegov ukaz, da je treba z vojnimi ujetniki ravnati v skladu z ženevsko konvencijo in preprečiti poboje vojnih oseb in ujetnikov. Te morajo odgovarjati za vojne zločine, a o tem morajo odločati sodišča. Kot je o tem leta 1974 povedal Milovan Đilas, Tito pobojev ni odobral zlasti zato, ker so »dogodki ušli izpod nadzora in prerasli v anarhijo. Zato je tudi zahteval poročila in pojasnila, hkrati pa tudi opravičilo in razumevanje za maščevalni bes, uperjen proti »tolpi«, ki se je tudi po koncu vojne še borila in zadajala izgube našim ljudem«.

Eden od avtorjev, Slavko Goldstein, je bil Titov vojak med leti 1942–1945 in je po vojni doživel veliko razočaranje, najprej leta 1953 in nato v letih 1971–1972. Kljub temu pa ni pozabil na pozitivni prispevek Broza, ki je mnogim vendarle ponudil priložnost, da se »borijo proti modernizirani apokalipsi«. Njegov sin Ivo je pripadnik mlajše generacije zgodovinarjev. Spominja se nekaterih ukrepov partijskih oblasti iz časa hrvaške pomladi 1971 in 1972, ko je njegova družina doživela hišne preiskave in druge policijske ukrepe. Z novejšo zgodovino se ukvarja od sredine devetdesetih let minulega stoletja in v tem kontekstu veliko raziskuje in publicira o holokavstu. Oba, oče in sin, sta torej marsikaj doživljala osebno in zato bi bralec pričakoval, da bosta do cela kritična o vsem, kar je povezano s

Titom. A ni bilo tako, dela sta se lotila znanstveno korektno, in čeprav je mogoče razbrati, da le nista zanemarjala svojih osebnih doživetij, se zdi, da sta dejstva postavlja v širši kontekst prostora in časa in da sta poskušala, kolikor je bilo le mogoče, osebno sodbo o Titu »uravnotežiti«. Zato bi lahko pritrdili njuni končni oceni, da »sta s knjigo poskušala izreči umirjene, nepristranske ocene o Titu in njegovem delu«. Knjiga je opremljena z nekaj izbranimi fotografijami in z obširnimi znanstvenim aparatom. Priložen je seznam kratic z obrazložitvijo in obsežno imensko kazalo. Delo je vredno branja, brez lažnega pretiravanja zanika mnoge novodobne enostranske in splošne ocene o Josipu Brozu in njegovih sodelavcih. Ponuja nam sliko, ki ni ne samo bela in tudi ne pretirano rdeča, je pa polna različnih barvnih kombinacij, ki na koncu predstavljajo zaključeno mavrično podobo ljudi in časa, v katerem so živeli.

Marjan Toš

MORPURGI, POTOMCI MARIBORSKIH JUDOV

Dokumentarna razstava v Centru
judovske kulturne dediščine Sinagoga
Maribor 29. 6.–31. 8. 2017

CJKD Sinagoga Maribor, ki deluje v obnovljeni nekdanji judovski sinagogi v Židovski ulici 4 v Mariboru, je za poletje 2017 pripravil zanimivo in odmevno dokumentarno razstavo s pomenljivim naslovom *Morpurgo, potomci mariborskih Judov*. Z njo so javnosti predstavili

delček usod mariborskih srednjeveških Judov, ki so se po izgonu iz mesta in dežele v letih 1496–1497 zatekli na območje Beneške republike, v severnoitalijanska mesta in v Dalmacijo. Veliko jih je prišlo zlasti na območje Goriške, Gradiške in Trsta, kjer se je vse do danes ohranil značilni priimek Morpurgo – Marpurgo – Morpurgi – Marpurgi. Razstavo sta zasnovala in pripravila **Marjetka Bedrač** in **Andrea Morpurgo**, oblikovala jo je **Anja Premk**, prevode slovenskih besedil v lepo angleščino je pripravila **Valerija Trojar**, lektorici pa sta bili **Darja Gabrovšek Homšak** in **Kristina Alice Waller**. Razstavo je spremljal tudi dvojezični barvni katalog, za katerega je besedilo napisala Marjetka Bedrač.

Splošno znano je, da je v Mariboru, danes drugem največjem mestu Slovenije, v poznem srednjem veku živel relativno številčna in pomembna judovska skupnost. Marpurch, Marpurg ali Marburg, kot se je mesto nekoč imenovalo, je tedaj spadal k vojvodini Štajerski. Ta je skupaj z vojvodinama Koroško in Kranjsko ter Avstrijskim primorjem sestavljala tako imenovane notranjeavstrijske dežele, ki so bile del habsburškega ozemlja. Poglavitna gospodarska dejavnost mariborskih Judov je bila posojanje denarja, ukvarjali pa so se tudi s trgovino, še posebej z vinom, ki je bila prav tako dobičkonosna in pomembna dejavnost. Proti koncu 14. stoletja sta se vloga in položaj Judov v posojilnih poslih postopoma spreminjala. S to dejavnostjo so se vse bolj ukvarjali tudi kristjani, vse močnejši konkurenti Judom pa so bili tudi v trgovskih dejavnostih. Gospodarska moč Judov je tako začela upadati, s tem pa tudi naklonjenost in zaščita vladar-